

Ірина Лихолат,
кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус
Київського міського
нотаріального округу

ДОГОВІРНИЙ ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В НОТАРІАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

1. Поняття місця проживання дитини в законодавстві України

Згідно з частиною першою статті 47 Конституції України кожен громадянин України має право на житло, а частина перша статті 33 Основного закону гарантує кожній особі право на вільний вибір місця проживання. Ці права у повну міру поширюються і на дітей. Однак реалізація прав дитини на житло та на вільний вибір місця проживання мають свою специфіку: через свою психічну та фізичну незрілість, фактичну нездатність проживати самостійно та потребу батьківської уваги вони мають проживати разом зі своїми батьками або з особами, які їх замінюють.

Закон України «Про охорону дитинства» (далі – Закон) визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері. Складовою державної політики є забезпечення права дитини на житло (стаття 18 Закону), яке реалізується у забезпеченні належних умов проживання та розвитку дитини. Частина перша статті 29 Цивільного кодексу України визначає місце проживання фізичної особи як житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово, а стаття 379 ЦК України надає поняття житла: «Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жите приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них». Але житло дитини, тобто її місце проживання, це не тільки географічна точка, тобто будинок, квартира, садиба або інше приміщення. Це в широкому розумінні мікросвіт дитини, в якому закладається та формується матриця усього її подальшого життя. Саме місце проживання тісно пов'язане із особою, з якою дитина постійно проживає, детермінує обрання методів, напрямів та засобів не тільки виховання і розвитку дитини, але її життєдіяльність та світосприйняття.

2. Особливості визначення місця проживання дитини

Право дитини на місце проживання належить до особистих немайнових прав, які регулюються нормами глави 13 Сімейного кодексу України. Цим правам кореспондується обов'язок батьків забезпечити дитині гідне місце проживання з належними умовами для її зростання, розвитку та виховання. Особисті немайнові права батьків ґрунтуються на принципі, викладеному в статті 141 СК України: мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебувають вони в шлюбі між собою. Отже, права на проживання разом з дитиною у випадку окремого проживання батьків, є рівними як у матері, так і у батька, незалежно від факту реєстрації шлюбу між ними. Цього принципу слід неухильно дотримуватися як при вирішенні питання про місце проживання дитини в судовому порядку, такі в позасудовому. На практиці ж існує відчутний гендерний дисбаланс у процесі

виховання дітей: майже третина дітей в Україні виховується самотніми матерями, ці діти не відчують турботи і присутності батька у своєму житті¹.

Слід зазначити, що чимало суміжних проблем, які виникають як під час судового, так і договірної врегулювання місця проживання дитини, не мають свого однозначного юридичного вирішення, передусім завдяки необхідності дотримання принципу рівності батьків щодо дитини. Визначення місця проживання дитини суто юридичними методами обмежене, оскільки його вибір регулюється також нормами моралі. Присутність морального компоненту регулювання місця проживання дитини пояснюється специфікою відносин, що регулюються. Особливістю цих відносин, зокрема, є їх суб'єктний склад – мати, батько, дитина, усиновлювачі, опікуни та піклувальники; безпосередній зв'язок місця проживання та процесів виховання, розвитку, надання утримання дитині тощо. Особливість таких відносин детермінована, зрештою, особливістю права на визначення місця проживання дитини як особистого немайнового права, а «практично всі особисті немайнові права в сімейному праві дуже важко визначити, оскільки в більшості своєї вони регулюються нормами моралі, а право лише визначає їх межі»². Цитата в оригіналі починається з великої літери? Я маю цитату повністю повторювати чи ні? Отже, зміст суспільного регулювання місця проживання дитини визначається нормами моралі, тоді як його оформлення має бути здійснено юридичними засобами.

Необхідність у правовому врегулюванні визначення (вибору) місця проживання дитини виникає тоді, коли батьки дитини мають намір припинити фактичне спільне проживання, а у випадку, коли їх шлюб було зареєстровано, зареєструвати його розірвання. Але чинне законодавство України не встановлює обмежень щодо моменту договірної або позадоговірної врегулювання питання щодо місця проживання дитини: це питання може бути предметом договору або судового спору як під час перебування батьків у шлюбі, так і в процесі його розірвання.

Визначити місце проживання дитини можливо в договірному порядку шляхом укладання догово-

ру про місце проживання дитини, здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини або позадоговірному через відповідні висновки органів опіки та піклування, рішення суду. Договірний порядок у сфері вирішення питання про місце проживання дитини може бути застосований за умови, якщо батьки дитини досягли між собою (а у випадках, встановлених законодавством, також і з дитиною) згоди щодо місця її проживання, а його визначення не прив'язане до місцезнаходження навчального закладу або закладу охорони здоров'я. Тобто договірний порядок може мати місце, коли є згода зацікавлених сторін та реальна альтернатива щодо вибору місця проживання.

У сучасному українському законодавстві визначення місця проживання дитини є фактично визначенням того, з ким саме з батьків дитина постійно проживає, хто переважно займається її вихованням та розвитком. Зокрема, сімейне законодавство, судова та нотаріальна практика зазвичай ставлять знак рівності між відповідями на питання про визначення місцем проживання дитини та визначення особи, з якою проживатиме дитина. Так, частина перша статті 109 СК України містить норму про те, що подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них проживатимуть діти. У частині першій статті 161 Сімейного кодексу «спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини» предмет суперечки трансформується у спір про те, з ким із них проживатиме малолітня дитина. Так, виявляється логічним, що, хоча у статтях 160 та 161 Кодексу йдеться про місце проживання дитини, але висновки органів опіки та піклування а також рішення суду зазвичай містить відповідь на питання з ким із батьків проживатиме дитина.

Але такий підхід не у повну міру відображає не тільки сучасну світову практику, але й не відповідає нормам цивільного законодавства та практиці застосування. Так, згідно з Цивільним кодексом України особа може мати кілька фактичних місць проживання (частина шоста статті 29 ЦК України), причому жодне з них може не збігатися із адресою реєстрації місця проживання цієї особи. До того ж на практиці трапляється таке різноманіття життєвих ситуацій,

1. Іевіня О. Деякі аспекти правового регулювання особистих немайнових відносин батьків і дітей / О. Іевіня // Нотаріат для Вас, 2011. – №1-2. – С. 42.

2. Там само. – С. 41.

яке не завжди можливо «вкласти» в межі визначення місця проживання дитини з одним із батьків. Непоодинокими є випадки, коли батьки розлучаються, при цьому фактично продовжують проживати в одній квартирі або будинку. Іноді дитина після розлучення батьків фактично залишається проживати з дідусем і бабусею (тіткою, дядьком), оскільки мати та батько виїхали до іншого міста, країни на заробітки, один із батьків постійно проживає за кордоном або обидва із батьків проживають у різних державах, мають велике навантаження по роботі або з інших причин, і не мають можливості приділяти щоденно дитині достатньо уваги. При цьому мати та батько рівною мірою надають дитині матеріальне утримання, відвідують її, несуть додаткові витрати на її розвиток та виховання. Іноді батьки при вирішенні питання про місце проживання дитини бажають встановити відразу два місця постійного проживання – «зимове» та «літнє», іноді навіть з різними з батьків. Судові рішення нерідко містять припис про встановлення місця проживання дитини «50 на 50», тобто проживання з батьком та матір'ю в рівних частинах. У нотаріально посвідчуваних договорах є можливість детального визначення як місця проживання дитини, так і зазначення батька, з яким дитина проживатиме постійно: головне, щоб домовленості, досягнуті між батьками, відповідали чинному законодавству України та інтересам дитини.

Іноколи предмет спору про місце проживання дитини, а конкретніше про те, з ким саме проживатиме дитини, перетворюється на спір про виплату аліментів: той із батьків, з яким проживає дитина, отримує право на їх виплату. Аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням (ч. 1 ст. 179 СК України). Отже, оскільки основне моральне і матеріальне навантаження з виховання та утримання дитини лягає на того з батьків, з яким проживає дитини, аліментні платежі є не тільки наданням утримання дитині, але й певною мірою мають компенсаційний характер щодо витрат такого з батьків та пов'язані з його участю у вихованні та утриманні. Тому нерідко на практиці аліментні платежі є предметом серйозних суперечок між батьками, жертвами яких іноді стають саме діти.

Проставлення знаку рівності між визначенням місця проживання дитини та особою, з якою залиша-

ється проживати дитина, не є коректним. Але поки в законодавстві немає з цього приводу конкретизуючих норм, відсутні ґрунтовні наукові розробки, узагальнення судової та нотаріальної практики, слід виходити з припущення про те, що відповідь про місце проживання дитини вказує на одного з батьків, з яким дитина залишається постійно проживати.

Як і у судовому, так і у договірному порядку, зокрема й тоді, коли договір посвідчується нотаріально, вирішення питання щодо вибору місця проживання дитини при окремому проживанні батьків та під час їх розлучення, оминати неможливо. Тому наскільки точно та відповідно до чинного законодавства буде встановлено місце/місця проживання дитини, залежить вирішення інших питань, пов'язаних із її вихованням: виплата аліментних платежів, визначення участі у вихованні і несенні додаткових витрат тощо.

3. Предмет та специфіка договору про виховання та розвиток дитини

У Сімейному кодексі України окреслено три головних питання, пов'язані із долею дитини, які мають бути врегульовані в договірному або позадоговірному порядку при розірванні шлюбу батьками та/або при окремому проживанні батьків. Ними є: визначення місця проживання дитини, здійснення батьківських прав і виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, та надання утримання дитині (виплата аліментів). Ці три питання становлять грані однієї проблеми – забезпечення максимальних гарантій виховання та розвитку дитини за умови, коли батьки проживають окремо. Розділити їх можливо винятково в межах теоретичного аналізу, тоді як на практиці вони взаємопов'язані та невід'ємні одне від одного.

В нотаріальній практиці врегулювання таких питань здійснюється, як правило, в межах договору про здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини та утримання дитини. Укладання окремого договору щодо місця проживання дитини, хоча і не суперечить чинному законодавству України, однак не має сенсу, оскільки разом з визначенням місця проживання дитини виникає питання про її утримання та забезпечення, участь у вихованні того з батьків, який проживає окремо від дитини,

тощо. Натомість визначення місця проживання дитини є необхідним елементом договору про утримання та забезпечення дитини та договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Питання про надання дитині утримання, визначення обсягів здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, неможливо вирішити, якщо спочатку не буде встановлено місце проживання дитини. Воно є тим підґрунтям, на якому базуються принципи сплати аліментних платежів, несення додаткових витрат на дитину, порядок її відвідувань, проведення відпочинку тощо. Визначення обсягу матеріальних та нематеріальних обов'язків батьків щодо дитини та забезпечення її матеріальних та нематеріальних є двома сторонами однієї медалі та мають врегульовуватися разом із визначенням місця основного та постійного проживання дитини.

Отже, логіка та практика визначення місця проживання дитини, встановлення аліментних виплат, здійснення батьківських прав та виконання обов'язків батьком, який проживає разом з дитиною, та батьком, котрий проживає окремо від дитини, свідчать, що найбільш ефективно та логічно врегульовувати ці пов'язані між собою питання в межах одного договору. Сторони трикутника «дитина-мати-батько» настільки пов'язані взаємними немайновими і майновими права та обов'язками, що ефективно врегулювати такі відносини у різних договорах або в різний спосіб (через органи опіки та піклування, суд) просто неможливо. Вимога одночасності також детермінована тим, що праву дитини на визначення місця проживання кореспондується, з одного боку, майновий обов'язок батьків забезпечити дитині гідне місце проживання з належними умовами для її зростання, розвитку та наданням утримання, а з іншого, немайнове право батьків на особисте виховання дитини. До речі, судово практика теж свідчить на користь того, що ці питання доцільно врегульовувати в одному провадженні: адже після позову про визначення місця проживання дитини зазвичай слідує позов про стягнення аліментів нгарів, визначення участі у вихованні того з батьків, який проживає окремо, встановлення регламенту відвідувань тощо.

Отже, за умови, що права та обов'язків батьків щодо дитини мають здійснюватися на принципі рівності, їх баланс можливо забезпечити у випадку одночасного врегулювання в тексті одного договору усіх принципових для подальшого життя, розвитку та виховання дитини питань.

4. Особливості нотаріального посвідчення договорів щодо виховання та розвитку дітей

Стосовно договору про визначення місця проживання дитини не встановлено обов'язкового нотаріального посвідчення. Так, частина друга статті 109 СК України надає право подружжю, яке має дітей, подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них проживатимуть діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Однак частина друга цієї ж статті вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення договору між подружжям про розмір аліментів на дитину. Ця вимога дублюється в абзаці другому частини першої статті 189 Сімейного кодексу. Така сама форма та обов'язкове нотаріальне посвідчення встановлено і для договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини (частина четверта статті 157 СК України), встановлена вимога їх укладання в письмовій формі та обов'язкове нотаріальне посвідчення.

Як вже було з'ясовано, специфіка предметів правового регулювання цих договорів вимагає включати до предмета нотаріально посвідченого аліментного договору і, тим більш, договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини, домовленість про визначення місця проживання дитини. Тобто встановлення місця проживання дитини також має бути предметом нотаріально посвідченого договору. Усі домовленості, яких було досягнуто та закріплено в інший спосіб (усна або проста письмова форма) не мають характеру безспірних і доведених та не створюють презумпцію щодо договору, що посвідчується нотаріально. Отже, зробити посилання у тексті нотаріально посвідченого договору на договір, укладе-

ний у простій письмовій формі, є неможливим, адже права та факти, визначені у такий спосіб, не визнаються як безспірні. Тому визначення місця проживання дитини є необхідним елементом предмета нотаріально посвідченого договору про виховання та надання утримання дитині.

Але якщо батьки виявили бажання врегулювати в нотаріально посвідченому договорі тільки одне питання без посилання на інші, вже вирішені в усній або простій письмовій формі, які логічно між собою не пов'язані, це можливо зробити за умови дотримання правил нотаріального посвідчення договорів.

Сімейний кодекс України та Закон України «Про нотаріат» не встановлюють особливих умов щодо місця посвідчення таких договорів та прив'язок до місця реєстрації батьків та дітей³. Для нотаріального посвідчення договору мають бути подані паспорти та облікові картки платників податків, свідоцтва про народження дитини, свідоцтва про укладення шлюбу та свідоцтво про розірвання шлюбу (якщо є). У випадку, якщо законодавством передбачено надання дозволу (згоди) органів опіки та піклування на вчинення неповнолітньою особою правочину, має також бути одержана така згода (дозвіл) (частина четверта статті 32 ЦК України).

5. Визначення місця проживання дитини, яка не досягла десяти років

Відповідно до частини першої статті 160 СКУ місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Норма частини четвертої статті 29 ЦК України конкретизує, що місцем проживання дитини цього віку може бути місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. У цьому випадку договірний порядок може передбачати проживання дитини або з батьком, або матір'ю. При цьому в договорі не може бути визначено місце постійного проживання дитини разом з іншою людиною, відмінною від батька або матері, наприклад дідом, бабою, тіткою тощо, оскільки така конструкція не передбачена ЦК України для цієї категорії малолітніх осіб.

6. Визначення місця проживання дитини, яка досягла десяти років

Згідно з частиною другою статті 160 СК України місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Зміст цієї норми конкретизується в абзаці першому частини третьої статті 29 ЦК України: місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місцем проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з яким вона проживає, опікуна чи місцезнаходження навчального закладу або закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлене за згодою між дитиною та батьками (усиновителями, опікуном) чи організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. Ці норми перегукується з нормою статті 171 СК України «Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя», а конкретніше частиною другою цієї норми: дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання.

Зазначені положення цілком відповідають міжнародним стандартам у галузі захисту прав дитини, адже дають змогу врахувати думку дитини при вирішенні такого важливого питання, як вибір місця її проживання. Так, відповідно до положень частини першої статті 12 Конвенції ООН від 10.11.1989 «Про права дитини» держави-учасники забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно їх висловлювати з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. Рекомендація №R (84) 4 Комітету Міністрів державами-членами РЄ «Про батьківську відповідальність» від 28.11.1984 (Прийнята Комітетом міністрів 28 лютого 1984 року на 367-му засіданні заступників міністрів) у Принципі 3 визначає, що коли уповноважений орган повинен прийняти рішення, пов'язане з наданням або здійсненням батьківської відповідальності, і це рішення зачіпає основні інтереси дитини, необхідно порадитись з нею, якщо рівень її зрілості з огляду на рішення дозволяє зробити це.

Однак на шляху практичної реалізації цієї вимоги в процесі нотаріального посвідчення договору, предметом якого є, зокрема, визначення місця

3. Сімейне законодавство в нотаріальній практиці. – К., 2013. – С. 4.

проживання дитини віком від 10 років, виникає важливе питання. У який спосіб має бути надана згода дитині? Ні Сімейний кодекс України, ні Цивільний кодекс України, ні Закон України «Про охорону дитинства», ні Закон України «Про нотаріат» не конкретизують це. Абзац другий частини третьої статті 65 СК України містить норму про те, що згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена. Та хоча ця норма стосується дещо інших правовідносин та врегульовує право подружжя на розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, в нотаріальній практиці на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення, вимагається саме нотаріально засвідчена згода. Така згода оформлюється заявою, змістом якої є погодження на здійснення відповідних дій, із нотаріальним засвідченням справжності підпису заявника. Слід зазначити, що заяви у нотаріальній практиці необхідні для засвідчення певних юридичних фактів та подаються з метою полегшити в подальшому доведення фактів, викладених у них заявником. Заяви мають на меті забезпечення цивільного обігу в нотаріальному процесі та вистребовуються, як правило, для укладання правочинів, з якими вони логічно та процесуально пов'язані: «Заяви у нотаріальній практиці узгоджують дії, пов'язані із нотаріальним процесом, відіграють в ньому неабияку роль, мають доказову і дійову функції в нотаріальному провадженні, допомагають встановити окремі юридичні факти»⁴.

Очевидно, що при укладанні договору про визначення місця проживання дитини від 10 до 14 років для з'ясування її думки щодо місця проживання з процесуального погляду логічним було би вимагати заяву, а її підпис засвідчувати нотаріально. Але чинне законодавство не передбачає порядку засвідчення справжності підпису для осіб такого віку. Більше того, особи у віці від 10 до 14 років взагалі не можуть бути безпосередніми суб'єктами нотаріальних правовідносин: від імені малолітніх діють їх законні представники – батьки.

Інший шлях урахувати думку дитини та отримати від неї згоду – посвідчення договору про визна-

чення місця проживання дитини за участю дитини, батька та матері, а також інших осіб, якщо це передбачено згодою між дитиною та батьками. Однак предмет такого договору не входить до вичерпного переліку правочинів, які мають право вчиняти малолітні особи, що передбачений статтею 31 ЦК України. Незважаючи на таку неузгодженість, вважаю, що батьки та діти у вирішенні своїх сімейних відносин мають право керуватися спеціальною нормою, викладеною у частині другій статті 160 СКУ. При цьому слід дотримуватися вимог норми підпункту 3.1 пункту 3 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 № 296/5 (далі – Порядок) про необхідність надання дозволу органу опіки та піклування на укладення правочинів за участю малолітніх осіб. При цьому згідно з підпунктом 3.2 пункту 3 глави 1 розділу II Порядку правочини за малолітніх вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни. Отже, згода дитини в цьому випадку, буде висловлена опосередковано – через законних представників, тобто батьків. Слід визнати, що така ситуація не відповідає духу та букві частини другої статті 160 Сімейного кодексу, але інших засобів з'ясувати та відповідно врахувати думку дитини в нотаріально посвідченому договорі, не має.

Отже, порядок укладання договору про виховання та утримання дитини за участю особи віком від 10 до 14 років є доволі складним, оскільки законодавство містить технічні неузгодженості, які, практично, ускладнюють нотаріальне посвідчення такого роду договорів. Однак у будь-якому випадку для укладання договору про встановлення місця проживання дитини, яка досягла десяти років, нотаріус має вистребовувати дозвіл органу опіки та піклування на укладання договору, а договір посвідчувати із дотриманням загальних правил для вчинення правочинів за участю малолітніх дітей, передбачених законодавством України.

7. Визначення місця проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років

Частина третя статті 160 СК України містить норму про те, що у випадку окремого проживання батьків, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Це положення су-

4. Мічурін Є. Заяви в нотаріальній практиці / Є. Мічурін // Нотаріат для Вас, 2008. – № 4.

перечить нормі частини другої статті 29 ЦК України, зміст якої є більш широким за аналогічну норму Сімейного кодексу. ЦК України встановлено, що фізичній особі цього віку надано право вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Отже, в той же час, коли ЦК України надає широку можливість неповнолітнім особам вільно обирати місце проживання, СК України обмежує це право винятково випадком, коли батьки такої особи проживають окремо.

Ураховуючи, що дитина віком від 14 років – це підліток, у якого тільки починається формування особистості, власних поглядів та який є морально та матеріально залежним від батьків, практичну користь цієї норми важко оцінити. Її реалізація разом із непередбачуваною поведінкою підлітка, конфліктами з батьками, небажанням навчатися тощо може призвести до збільшення кількості втеч дітей з дому, зміни місця проживання тощо. На мій погляд, навіть у цьому випадку вибір місця проживання неповнолітньої особи має бути обмежений місцем проживання батьків або інших близьких родичів – бабуся, дідуся, тітки, дядька тощо. Причому було б доцільно законодавчо закріпити перелік тих випадків, коли неповнолітній може вільно обирати інше місце проживання (наприклад, у разі укладення шлюбу, народження дитини, укладання трудового договору, зайняття підприємницькою діяльністю тощо).

Адекватний механізм надання згоди неповнолітньою дитиною на нотаріальне посвідчення правочину (нотаріальне засвідчення справжності підпису), який би відповідав змісту частини третьої статті 160 СК України та частини другої статті 29 ЦК України, так само як і у випадку з дитиною віком від 10 до 14 років, не передбачений чинним законодавством України. Хоча правилами ведення нотаріального діловодства, що затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5 передбачена форма № 70 «Посвідчувальний напис про засвідчення на документах справжності підпису неповнолітньої дитини, яка діє за згодою одного з батьків піклувальника», однак, як випливає вже із назви цього напису, підпис дитини засвідчується, тільки якщо вона діє за згодою батька чи матері (піклувальника). Проте і в Сімейному кодексі України, і Цивільному кодекс України

йдеться про здійснення самостійного вибору дитини, який не передбачає погодження з жодним із батьків. До речі, сам процес погодження одним із батьків, вже може викликати конфлікт інтересів з іншим із батьків дитини.

На наш погляд, саме для посвідчення такого роду договорів доречним було б запропонувати такий порядок. На відміну від малолітньої особи, особа у віці від 14 років вже здатна самостійно сформулювати та викладати свою думку в усній та письмовій формах. Тому можливо було б відбирати від неповнолітнього заяву у простій письмовій формі та після реєстрації її у Журналі реєстрації вхідних документів і вважати документом, що засвідчує згоду на проживання неповнолітньої дитини з конкретним із батьків. Але, безумовно, подібні «новели» мають бути закріплені у належний спосіб у відповідних підзаконних актах компетентних органів задля уникнення в подальшому можливих судових оскаржень такого роду договорів.

Інший шлях реалізації норм частини третьої статті 160 СК України та частини другої статті 29 ЦК України – нотаріальне посвідчення правочину за участю неповнолітньої дитини. При цьому нотаріальне посвідчення правочину, предметом якого є встановлення місця проживання неповнолітнього, є можливим за умови надання згоди на вчинення неповнолітньою особою правочину від батьків та дозволу (згоди) органу опіки та піклування (частини четверта статті 32 ЦК України, абзац перший пункту 5 глави 3 розділу I, підпункт 3.5 пункту 3 глави 1 розділу II Порядку) із застосуванням форми № 34 посвідчувального напису на договорі, укладеного за участю неповнолітньої дитини, яка діє за згодою батьків (піклувальника), що є стороною договору нотаріального посвідчення. Вимога про самостійність у цьому випадку буде формально дотримана – адже згода від батьків має бути подаватися щодо самого факту укладання договору, а не щодо його змісту. Але чи буде такий механізм працювати практично – виникають серйозні сумніви. Адже згідно з чинним законодавством України в галузі нотаріату правочин, спрямований на визначення місця проживання неповнолітнього, в якому він має право його визначити самостійно, може бути укладений та нотаріально посвідчений лише за згодою батьків та з дозволу (згоди) органу опіки

та піклування, наданої на укладання такого правочину, а це принципово суперечить наданим СКУ та ЦКУ праву самостійно вирішувати неповнолітньому питання про його місце проживання.

Законодавчі неузгодженості між СК України, ЦК України та законодавством у галузі нотаріату суттєво обмежують можливості позасудового врегулювання питань, пов'язаних із місцем проживання дитини у віці від 10 років. Однак принципова можливість укладання такого роду договорів, безумовно, є. При цьому слід зауважити, що нотаріальне посвідчення у всьому цивілізованому юридичному світі є засобом, який є морально та матеріально

дешевшим та простішим за судове вирішення спорів. Адже за умови, якщо існує добровільна згода між мати та батьком, а у випадках, передбачених законодавством, і дитиною щодо істотних умов виховання та утримання дитини у випадку, якщо батьки проживатимуть окремо, втручання держави в таку ситуацію, яка не містить ні конфлікту, ні суперечки, є невинуватеною. Але при цьому має існувати чіткий та надійний механізм нотаріального посвідчення такого договору та який би захищав як сторони договору, так і самого нотаріуса, від неефективної «творчості» та подальших судових розглядів.

Договір про визначення місця проживання, утримання та виховання двох дітей з роздільним їх проживанням з різними батьками

ДОГОВІР

про визначення місця проживання, утримання та виховання дітей

Місто _____, Україна, _____ року.

Ми, ПІБ _____, _____ року народження, реєстраційний номер облікової картки платників податків: _____; адреса реєстрації місця проживання: місто _____, вул. _____, буд. _____, кв. _____, батько, далі за текстом – «СТОРОНА-1», з однієї Сторони,

та ПІБ _____, _____ року народження, реєстраційний номер облікової картки платників податків: _____; адреса реєстрації місця проживання: місто _____, вул. _____, буд. _____, кв. _____, мати, далі за текстом – «СТОРОНА-2», з другої Сторони, разом далі – «СТОРОНИ», які є подружжям та батьками малолітніх:

– ПІБ _____, дата народження _____, місце народження – _____, далі за текстом – «ДИТИНА-1»

– ПІБ _____, дата народження _____, місце народження – _____, далі за текстом – «ДИТИНА-2», разом далі – «ДІТИ»,

попередньо ознайомлені нотаріусом з нормами цивільного законодавства щодо недійсності правочинів, перебуваючи при здоровому розумі, ясній пам'яті, діючи добровільно, розуміючи значення своїх дій, уклали відповідно до статей 29, 32, 229-236, 379, 628 Цивільного кодексу України та статей 109, 141, 151-153, 155, 157, 160-162, 179-181, 184, 185, 189-192, 194, 198 Сімейного кодексу України ДОГОВІР про визначення місця проживання, сплату аліментів на утримання ДІТЕЙ, участь у їх вихованні та несенні додаткових витрат, далі за текстом – «ДОГОВІР», про таке:

1. ПРЕДМЕТ ТА СТРОКИ ДОГОВОРУ

1.1. За ДОГОВОРОМ СТОРОНА-1 та СТОРОНА-2 бажають визначити місце постійного та тимчасового проживання дітей, встановити розмір, строки та порядок сплати аліментів та врегулювати порядок здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо, а також розміри несення додаткових витрат на ДІТЕЙ до досягнення ними повноліття, тобто 18 років.

1.2. Якщо ДИТИНА (ДІТИ) по досягненню повноліття продовжуватиме(муть) навчання у вищому навчальному закладі та потребуватиме(муть) матеріальної допомоги, СТОРОНИ зобов'язуються укласти ДОГОВІР про внесення змін та доповнень до ДОГОВОРУ та встановити розмір, строки та порядок сплати аліментів на відповідну ДИТИНУ (ДІТЕЙ) до закінчення вищого навчального закладу, але не більше, ніж до досягнення ДИТИНОЮ (ДІТЬМИ) двадцяти трьох років.

1.3. За взаємною згодою СТОРІН прізвище, ім'я та по батькові ДІТЕЙ залишаються незмінними після розірвання шлюбу батьків: ПІБ ДИТИНИ-1 _____ та ПІБ ДИТИНИ -2 _____.

2. МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ

2.1. ДИТИНА-1 до досягнення нею повноліття постійно проживатиме разом з матір'ю (СТОРОНОЮ-1) за адресою реєстрації її місця проживання або за іншою адресою, яка визначатиметься угодою між батьками. Така угода укладатиметься в простій письмовій формі та не є додатком до ДОГОВОРУ.

2.2. ДИТИНА-2 до досягнення нею повноліття постійно проживатиме разом з батьком (СТОРОНОЮ-2) за адресою реєстрації його місця проживання або за іншою адресою, яка визначатиметься угодою між батьками. Така угода укладатиметься в простій письмовій формі та не є додатком до ДОГОВОРУ.

2.3. У разі зміни постійного місця проживання ДИТИНИ та/або виїзду на строк, що перевищує чотирнадцять календарних днів, за межі її постійного місця проживання, відповідна СТОРОНА, з якою проживала така ДИТИНА, зобов'язана повідомити про це іншу СТОРОНУ не пізніше, ніж в одинденний строк до моменту виїзду, у письмовій формі особисто під розписку про отримання повідомлення або шляхом передачі поштою цінним листом з описом вкладення та повідомленням про вручення поштового відправлення або шляхом передачі заяви від СТОРОНИ, з якою проживала така ДИТИНА, другій СТОРОНІ, здійсненою нотаріусом.

2.4. СТОРОНИ узгодили, що ДІТИ (ДИТИНА) за взаємною згодою БАТЬКІВ, яка підтверджується угодою між ними, укладеною у простій письмовій формі, може (можуть) тимчасово проживати, в тому числі під час канікул, разом із тим із БАТЬКІВ, який постійно проживає окремо від неї, за адресою реєстрації місця постійного проживання такого із БАТЬКІВ або іншою адресою (наприклад, адресою розташування дачного будинку (садового будинку). Адреса тимчасового місця проживання дітей має бути зазначена в письмовій угоді, яка укладатиметься між СТОРОНАМИ, та не є додатком до ДОГОВОРУ.

2.5. СТОРОНИ узгодили, що ДІТИ (ДИТИНА) за взаємною згодою БАТЬКІВ (у випадку, якщо ДИТИНА десяти років, і згодою ДИТИНИ) що підтверджується угодою, укладеною у простій письмовій формі та не є додатком до ДОГОВОРУ, може тимчасово проживати, в тому числі і під час канікул, разом із бабою ПІБ _____, рік народження _____, адреса реєстрації місця проживання _____ та дідом _____, рік народження _____, адреса реєстрації місця проживання _____ за адресою реєстрації місця їх проживання. Адреса тимчасового місця проживання дітей має бути зазначена в письмовій угоді, яка укладатиметься між СТОРОНАМИ, та не є додатком до ДОГОВОРУ.

2.6. По досягненню ДИТИНОЮ (ДІТЬМИ) десяти років, батьки за спільною згодою з ДИТИНОЮ (ДІТЬМИ) мають право змінити місце її (їх) проживання. У цьому випадку до ДОГОВОРУ мають бути внесені відповідні зміни.

2.7. По досягненню ДИТИНОЮ (ДІТЬМИ) чотирнадцяти років, ДИТИНА (ДІТИ) має (мають) право змінити місце свого постійного проживання за своїм вибором. У цьому випадку до ДОГОВОРУ мають бути внесені відповідні зміни.

2.8. Якщо у майбутньому буде змінено місце постійного проживання ДИТИН (ДІТЕЙ), до ДОГОВОРУ мають бути внесені відповідні зміни щодо встановлення розмірів, строків та порядку сплати аліментів, порядку здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо, визначення принципів та розмірів несення додаткових витрат на ДІТЕЙ.

3. РОЗМІР, СТРОКИ ТА ПОРЯДОК СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ

3.1. Та СТОРОНА, місце проживання якої є місцем проживання ДИТИНИ, має право отримувати аліменти на цю ДИТИНУ протягом строку та на умовах, встановлених ДОГОВОРОМ, а інша СТОРОНА має обов'язок їх сплачувати протягом строку та на умовах, встановлених ДОГОВОРОМ.

3.2. СТОРОНА-1 зобов'язана сплачувати СТОРОНІ-2 аліменти на ДИТИНУ-2, а також здійснювати інші виплати, встановлені ДОГОВОРОМ, у зв'язку з тим, що ДИТИНА-2 проживатиме разом зі СТОРОНОЮ-2.

3.3. СТОРОНА-2 зобов'язана сплачувати СТОРОНІ-1 аліменти на ДИТИНУ-1, а також здійснювати інші виплати, встановлені ДОГОВОРОМ, у зв'язку з тим, що ДИТИНА-1 проживатиме разом зі СТОРОНОЮ-1.

3.4. Відповідна СТОРОНА зобов'язана сплачувати аліменти щомісяця у розмірі, що становить 1/6 (одну шосту) частини доходів цієї СТОРОНИ на відповідну ДИТИНУ.

У випадку, якщо 1/6 (одну шоста) частина доходів відповідної СТОРОНИ, яка має сплачувати аліменти, у поточному місяці менше, ніж 30% прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавством України для дитини відповідного віку у поточному місяці, за який мають сплачуватись аліменти, то аліменти у цьому поточному місяці на відповідну ДИТИНУ становлять 30% прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавством України для дитини відповідного віку у поточному місяці.

Станом на дату підписання та нотаріального посвідчення договору 30% прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавством України для дитини 4-річного віку, у грошовому еквіваленті становить _____ грн. (_____) 00 коп. Ця сума може змінюватися у майбутньому відповідно до вимог чинного законодавства.

Станом підписання та нотаріального посвідчення договору 30 % прожиткового мінімуму, який встановлюється законодавством України для дитини 9-річного віку, у грошовому еквіваленті становить _____ грн. (_____) коп. Ця сума може змінюватися у майбутньому відповідно до вимог чинного законодавства.

3.5. Строк дії ДОГОВОРУ:

3.5.1. Щодо ДИТИНИ-1 — до _____ року, тобто до досягнення ним 18 років;

3.5.2. Щодо ДИТИНИ-2 — до _____ року, тобто до досягнення ним 18 років.

3.6. СТОРОНА-1 зобов'язана за весь строк дії ДОГОВОРУ сплатити аліменти на загальну суму не меншу за _____ грн. (_____) гривень __ коп.

3.7. СТОРОНА-2 зобов'язана за весь строк дії ДОГОВОРУ сплатити аліменти на загальну суму не меншу за _____ грн. (_____) гривень __ коп.

3.8. Всього Ціна цього Договору становить _____ (_____) грн. __ коп., виходячи із суми мінімальних розмірів аліментів, що мають сплатити СТОРОНИ за цим Договором, які визначені у п. 3.6-3.7 Договору.

3.9. Відповідна СТОРОНА зобов'язана сплачувати аліменти щомісяця не пізніше п'ятого числа місяця, який настає за поточним місяцем, будь-яким з наведених способів:

3.9.1. Готівкою особисто СТОРОНИ, яка отримує аліменти. Передача коштів в такому випадку підтверджується розпискою СТОРОНИ, яка отримує аліменти, про отримання коштів.

3.9.2. Поштовим переказом СТОРОНИ, яка отримує аліменти, на адресу місця її проживання. Передача коштів в такому випадку підтверджується квитанцією про переказ коштів.

3.9.3. Переказом коштів на вказаний СТОРОНОЮ, яка отримує аліменти, банківський рахунок СТОРОНИ, яка отримує аліменти, реквізити якого буде повідомлено СТОРОНИ, яка сплачує аліменти, у спосіб, передбачений п. 2.3 цього Договору.

3.10. Будь-яка СТОРОНА має право просити відстрочку виплати аліментів у випадку, коли з поважних причин не може здійснити виплати на визначену ДОГОВОРОМ дату. Переговори між СТОРОНАМИ щодо цього питання можуть бути оформлені письмово у формі, передбаченій п. 2.3 ДОГОВОРУ.

3.11. Нам, СТОРОНАМ, роз'яснено нотаріусом зміст частина друга стаття 189 Сімейного кодексу України, тобто що у разі невиконання відповідною СТОРОНОЮ обов'язку зі сплати аліментів, вони можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

3.12. Аліменти, одержані на ДИТИНУ, є власністю СТОРОНИ, яка їх отримує. По досягненню ДИТИНОЮ 14 років вона має право брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані на її утримання, на самостійне одержання аліментів та на самостійне розпорядження аліментами згідно чинного законодавства України.

3.13. Відповідна СТОРОНА зобов'язана вчасно отримувати аліменти та використовувати їх за цільовим призначенням, тобто виключно на утримання ДИТИНИ, а також зобов'язана приймати й інші платежі, передбачені ДОГОВОРОМ, та використовувати їх за цільовим призначенням.

3.14. Кожна СТОРОНА зобов'язана в одноденний строк повідомляти другу СТОРОНУ у формі і спосіб, передбачені п.2.3. ДОГОВОРУ, про зміну місця свого проживання, зміну місця проживання ДИТИНИ та про усі інші обставини, які мають істотне значення для своєчасного реалізації другою СТОРОНОЮ своїх прав та зобов'язань за цим ДОГОВОРОМ (в тому числі щодо сплати аліментів, участі у вихованні ДІТЕЙ та несенні додаткових витрат).

3.15. Ми, СТОРОНИ, підтверджуємо, що на дату укладення ДОГОВОРУ добровільно та добросовісно виконували усі зобов'язання з утримання ДІТЕЙ та заборгованостей щодо ДІТЕЙ жодна із СТОРІН не має.

3.16. Нам, СТОРОНАМ, роз'яснено зміст стаття 190 Сімейного кодексу України, тобто надану законом можливість з дозволу органу опіки та піклування укласти ДОГОВІР про припинення права на аліменти для ДИТИНИ у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

4. УЧАСТЬ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ

4.1. СТОРОНИ мають право вирішувати усі суттєві питання виховання ДІТЕЙ (визначення місця, строків та якості відпочинку, навчання, лікування, відвідування додаткових занять, спілкування з рідними з обох СТОРІН – бабусями, дідусями, тітками, дядьками, сестрами та братами тощо), керуючись принципами пріоритетності інтересів ДІТЕЙ, рівності батьків у виховному процесі ДІТЕЙ, справедливості, взаємоповаги один до одного. При цьому СТОРОНИ мають керуватися перш за все інтересами ДІТЕЙ та діяти в їх інтересах.

4.2. СТОРОНИ домовилися про такі принципи виховання ДІТЕЙ:

4.2.1. СТОРОНИ мають рівні права та обов'язки щодо кожної ДИТИНИ.

4.2.2. Розірвання шлюбу між СТОРОНАМИ, тимчасове проживання обох або одного з них окремо від ДИТИНИ не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо ДІТЕЙ.

4.2.3. СТОРОНИ за взаємною згодою мають вирішувати усі питання, що стосуються виховання ДІТЕЙ.

4.2.4. СТОРОНИ за взаємною згодою мають право залучати до виховання ДІТЕЙ інших осіб, передавати їх на виховання фізичним та юридичним особам.

4.2.5. СТОРОНИ мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання ДІТЕЙ.

4.3. Кожна СТОРОНА зобов'язана брати участь у вихованні ДИТИНИ, яка проживає з другою СТОРОНОЮ, в тому ж обсязі, що й СТОРОНА, з якою проживає ця ДИТИНА, і має право на особисте спілкування з цією ДИТИНОЮ.

4.4. Кожна СТОРОНА має право на спілкування з ДІТЬМИ з урахуванням бажань ДІТЕЙ, стану їх здоров'я та навчального процесу.

4.5. Кожна СТОРОНА має право проводити з кожною ДИТИНОЮ стільки ж часу, як і друга СТОРОНА, виходячи з того принципу, що обидва батьки мають рівні права по відношенню до ДІТЕЙ.

4.6. Кожна СТОРОНА має право на спілкування з ДІТЬМИ в присутності другої СТОРОНИ або поза її присутності з врахуванням інтересів та думки ДІТЕЙ, відвідувати ДІТЕЙ вдома та/або проводити з ними час поза межами їх постійного місця проживання з врахуванням інтересів та думки ДІТЕЙ.

4.7. Будь-яка із СТОРІН не має права перешкоджати або безпідставно відмовляти другій СТОРОНІ у спілкуванні з ДІТЬМИ та прийнятті участі у їх вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку ДІТЕЙ.

4.8. У випадку регулярного обмеження однією із СТОРІН другої СТОРОНИ у її праві спілкуватися з ДІТЬМИ та створенні перешкод у їх вихованні, управнена СТОРОНА має право звернутися з позовом до суду про усунення перешкод у спілкуванні з ДІТЬМИ та про визначення порядку спілкування та участі у вихованні батьком (матір'ю) ДІТЕЙ.

4.9. У разі, якщо одна із СТОРІН регулярно ухиляється від виконання обов'язків з виховання ДІТЕЙ, вона зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану ДІТЬМ та іншій СТОРОНІ.

5. НЕСЕННЯ ДОДАТКОВИХ ВИТРАТ НА ДІТЕЙ

5.1. СТОРОНИ зобов'язані брати участь у додаткових витратах на ДІТЕЙ, що викликані особливими обставинами, а саме: профілактику, оздоровлення, лікування, розвиток здібностей кожної ДИТИНИ, відпочинок та освіта, придбання речей, які є необхідними для ДИТИНИ та які становлять значну матеріальну цінність тощо) у межах своїх фінансових можливостей.

5.2. СТОРОНИ мають право профінансувати додаткові витрати наперед або покривати їх після фактичного понесення витрат. Фінансування додаткових витрат може здійснюватися за необхідністю за домовленістю СТОРІН.

5.3. Фінансування додаткових витрат на ДІТЕЙ є відмінним від сплати аліментів.

5.4. Кожна СТОРОНА сплачує додаткові витрати на відповідну ДИТИНУ у той же спосіб, що й аліментні платежі (п. 3.9. цього Договору).

5.5. Кожна із Сторін повинна вчасно та в повному обсязі інформувати іншу СТОРОНУ про необхідність в проведенні профілактики та оздоровлення, а також способах та обсягах таких заходів. Відповідна інформація має бути підтверджена копією медичного висновку, рекомендації, призначень тощо про необхідність їх проведення. Профілактичні та оздоровчі заходи мають здійснюватися за принципом необхідності їх проведення щодо кожної ДИТИНИ. Сторони повинна приймати участь у фінансуванні профілактичних та оздоровчих заходах щодо кожної ДИТИНИ в рівних частинах.

5.6. За необхідності стаціонарного лікування або медичного обстеження ДИТИНИ СТОРОНА, окремо від якої проживає ця ДИТИНА, зобов'язується частково виплатити СТОРОНІ, з якою проживає ДИТИНА, грошові кошти для здійснення такого лікування чи обстеження у державному або (за попереднім погодженням зі СТОРОНОЮ, окремо від якої проживає ця ДИТИНА) у недержавному лікувальному закладах. Вказані кошти виплачуються СТОРОНОЮ, окремо від якої проживає ця ДИТИНА, СТОРОНІ, з якою проживає ДИТИНА, у розмірі 50% (п'ятдесят) відсотків від сум, зазначених у документах про сплату такого лікування або обстеження, виданих організацією, що проводить це лікування чи обстеження, протягом тридцяти днів з моменту представлення СТОРОНІ, окремо від якої проживає ця ДИТИНА, СТОРОНОЮ, з якою проживає ДИТИНА, вказаних вище документів.

5.7. Кожна із Сторін повинна брати участь у фінансуванні відпочинку ДІТЕЙ, у тому числі під час щорічних літніх та зимових канікул, виходячи із своїх власних можливостей, та керуючись принципами особистого участі у відпочинку ДІТЕЙ та інтересами ДІТЕЙ.

Для забезпечення літнього (щорічного) відпочинку ДИТИНИ СТОРОНА, окремо від якої проживає ця ДИТИНА, зобов'язується надавати матеріальну допомогу у розмірі не менше 50% (п'ятдесят) відсотків від вартості такого відпочинку (оплата проводиться СТОРОНОЮ, окремо від якої проживає ця ДИТИНА, у триденний строк з моменту документального підтвердження СТОРОНОЮ, з якою проживає ДИТИНА, вартості відпочинку) або самостійно організувати літній відпочинок ДИТИНИ.

5.8. У разі, якщо СТОРОНИ прийняли рішення про проведення відпочинку та оздоровлення ДІТЕЙ за кордоном у супроводі однієї із СТОРІН та/або баби та/або діда, інша СТОРОНА зобов'язується вчасно надати згоду на перетин ДІТЬМИ кордону у передбаченій законодавством України формі. Переговори між СТОРОНАМИ щодо цього питання мають бути оформлені письмово.

5.9. Кожна СТОРОНА має право разом з ДІТЬМИ (ДИТИНОЮ) за свій рахунок виїжджати на відпочинок в межах України на період канікул строком до 21 (двадцяти одного) календарного дня. Зазначені дні можуть використовуватися протягом календарного року по частинах.

5.10. Кожна із СТОРІН повинна брати участь у несенні фінансових витрат на дошкільну, шкільну освіту (методичні матеріали, підручники, шкільна форма, внески до класних та шкільних фондів тощо) та позашкільну освіту (відвідування тематичних секцій, курсів, гуртків, репетиторів, придбання необхідного обладнання, спортивного інвентарю, музичних інструментів, тощо). Також кожна із СТОРІН має вносити в процес освіти посильний особистий внесок: здійснювати допомогу ДИТИНІ (ДІТЯМ) у роботі над домашнім завданням, діставатися до місця розташування закладів дошкільної, шкільної та позашкільної освіти тощо, відвідувати разом з ДИТИНОЮ (ДІТЬМИ) вистави, музеї, змагання, дитячі кімнати тощо.

5.11. Майно, придбане СТОРОНАМИ або однією із СТОРІН для забезпечення розвитку, навчання та виховання ДИТИНИ (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання, прикраси тощо), є власністю відповідної ДИТИНИ.

5.12. СТОРОНИ вирішують питання про управління майном ДІТЕЙ спільно.

5.13. Усі інші питання виховання ДІТЕЙ вирішуються між СТОРОНАМИ, враховуючи інтереси ДІТЕЙ та відповідно до принципів справедливості, добросовісності та розумності, згідно із моральними засадами суспільства.

6. ІНШІ УМОВИ

6.1. СТОРОНИ зобов'язуються виконувати обов'язки, покладені на них ДОГОВОРОМ та всіляко сприяти іншій СТОРОНІ у виконанні її обов'язків.

6.2. СТОРОНА, яка порушила зобов'язання за ДОГОВОРОМ, повинна усунути таке порушення.

6.3. Всі спори, що виникають у процесі виконання ДОГОВОРУ та розбіжності в тлумаченні окремих його положень вирішуються СТОРОНАМИ шляхом переговорів, а у разі недосягнення згоди — у судовому порядку відповідно до норм чинного законодавства України.

6.4. Умови ДОГОВОРУ можуть бути змінені та доповнені за взаємною домовленістю між СТОРОНАМИ шляхом укладання ДОГОВОРУ про внесення змін та доповнень до ДОГОВОРУ та його нотаріального посвідчення. У такий самий спосіб ДОГОВІР може бути розірвано. Одностороння відмова від виконання умов ДОГОВОРУ або одностороння зміна його умов не допускаються.

6.5. Ми, СТОРОНИ, повідомляємо одна одній та усім зацікавленим на те особам, що цей ДОГОВІР укладається нами у відповідності до нашої волі, без будь-якого застосування фізичного чи психічного тиску; на момент укладання ДОГОВОРУ ми усвідомлюємо значення своїх дій і можемо керувати ними; розуміємо свої права та обов'язки за ДОГОВОРОМ; володіємо українською мовою, що надало нам можливості правильно та однозначно зрозуміти та розтлумачити ДОГОВІР; при укладанні ДОГОВОРУ відсутні омана чи інше приховування фактів, що мали б істотне значення та були свідомо приховані нами; ДОГОВІР укладається на вигідних для СТОРІН умовах; ДОГОВІР укладається нами з наміром створення відповідних правових наслідків (не є фіктивним), а також підтверджуємо, що ми отримали від нотаріуса всі роз'яснення стосовно укладеного нами ДОГОВОРУ і жодних зауважень до ДОГОВОРУ ми не маємо, про що свідчитимуть наші особисті підписи під ДОГОВОРОМ.

6.6. СТОРОНИ узгодили, що витрати на нотаріальне посвідчення ДОГОВОРУ сплачує СТОРОНА-2.

6.7. ДОГОВІР складено у трьох примірниках, один з яких знаходиться на зберіганні у справах нотаріуса, а решта примірників, викладені на спеціальних бланках нотаріальних документів, призначено для СТОРІН за ДОГОВОРОМ.

6.8. Також підтверджуємо, що зі змістом статей 29, 32, 229-236, 379, 628 Цивільного кодексу України та статей 109, 141, 151, 152, 153, 155, 157, 160, 161, 162, 179–181, 184, 185, 189-192, 194, 198 ми ознайомлені нотаріусом.

ПІДПИСИ:

СТОРОНА-1 _____
СТОРОНА-2 _____

Місто _____, Україна, _____ року.

Цей договір посвідчено мною, _____, приватним нотаріусом _____ нотаріального округу.

Договір підписано сторонами у моїй присутності.

Особи сторін встановлено, їх дієздатність перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за № _____

Стягнуто плати: згідно зі ст. 31 Закону України «Про нотаріат»

Приватний нотаріус:

Службова відмітка: факт батьківства ПІБ СТОРОНИ-1 _____ та ПІБ СТОРОНИ 2 _____ щодо малолітнього ПІБ ДИТИНИ-1 встановлено за Свідоцтвом про народження, серія ____ № _____, виданого відділом реєстрації актів цивільного стану _____ управління юстиції м. _____ року, про що зроблено актовий запис № _____.

Службова відмітка: факт батьківства ПІБ СТОРОНИ-1 _____ та ПІБ СТОРОНИ 2 _____ щодо малолітнього ПІБ ДИТИНИ-2 встановлено за Свідоцтвом про народження, серія ____ № _____, виданого відділом реєстрації актів цивільного стану _____ управління юстиції м. _____ року, про що зроблено актовий запис № _____.